

~~K-5817~~

N87199

N87190

АТУРНИЙ ЖУРНАЛ

N° 9-11

9

ВЕРЕСЕНЬ

1939

к 58172

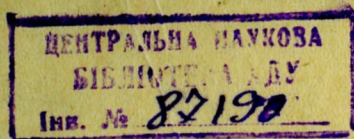
ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
І КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

ОРГАН СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

90

9
вересень
1939

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ · ХАРКІВ

51A

ЗМІСТ

Стор.

Терень Масенко—Молодість маршала. Заспів	3
Павло Матвієнко—Імені Серго. Поезія	4
Омелян Розумієнко—Наш Клим. Оповідання	5
Іван Цітович—Дід-партизан. Поема	10
Іван Сенченко—Лист. Оповідання	15
Євген Терентьев—Комсомольці йдуть на фронт. Поезія	31
Петро Вовк—Таборові етюди	32
Василь Козаченко—Подарунок. Новела	39
Павло Діброва—Ранок на Пслі. Поезія	44
Олесь Юренко—Удосвіта встаю... Поезія	44
Марія Романівська—Шахти в небі. Науково-фантастичний ро- ман. (Закінчення)	45
Максим Ярченко—Багатий урожай. Поезія	101
К. Коробков і З. Невідома—Гоголь почав писати. Оповідання .	102
Федір Гарін—На добрий спомян... Поезія	109
М. Шишкевич—Полтавська баталія у народній поезії. Стаття . . .	110
В. Лезін—Л. Н. Толстой і творчість Т. Г. Шевченка. Стаття . . .	118
Андрій Клоччя—Василь Кучер—„Квітує жито“. Рецензія	123

Терень Масенко

МОЛОДИСТЬ МАРШАЛА

ЗАСПІВ

I

З ним на завод щодня ішли ми.
Ми пам'ятаєм кожен крок
Товариша і друга — Кліма.

Лише хитнуться берестки
У світанковому диханні,
Ми переходимо містки
Над плесом тихої Лугани.
Вона завод наш обвела,
Мов срібно - вигнута підкова.
Пливе онуку, як пливла
Колись ще діду - юнакові.
Така близька, жива така!
Тече в долині неширокій,
Завод дугою обтіка,
Здається, більш як сорок років.
Всі наші вєсни пам'ята
І знає нас іще малими.
І знає юності літа
Робітника заводу — Кліма.

II

Летить гудок в Камінний Брід
На вулицю колишню Білу.
Тут поїзди, мов льодохід,
Шумлять, як в шумілі.
Шумлять гіллясті берестки,
Цвітуть та одвітають ранки.
Йдуть поїзди через містки
Старої рідної Луганки.
Як одвіта бузок і мак,
Жовтіє степ душний, дорослий...
Куди ж поїхав той юнак,
Що жив на вулиці на Білій?
Через оцей старий місток

III

Степи луганські без кінця
Навколо нашого заводу.
Тече Луганка до Дінця
З городів Камінного Броду.
В старих ярах — Вергунський ліс,
Росте дубняк, терни, ожина.
Були місця затишні скрізь
Для робітничої дружини.
Згадай, великий вербодіз,
Згадай тепер, Мала Вергунко,
Хто нам з Фінляндії привіз
Такі коштовні подарунки!
Ти знаєш час отой важкий,
Стежки в тернах, в густій ожині,
І Кліма нашого стежки
Йі Луганську бойову дружину.

IV

Луганка яром протіка,
Як срібно - вигнута підкова,
Тепер вузька, мала така,
А береги її шовкові...
Ти не старієшся — сестра
Живого велетня - заводу!
Коли зірвався у П'ятім страйк,
В твою ми кидалися воду.
Тоді сатрапам, підлим, злим,—

Бо вийшли мирно ми, без зброї,—
До рук потрапив слюсар Клим
З цехів ливарної старої.
Зв'язали руки юнаку,
На шию мотуз начепили,
Через Луганку по містку
Вели його і люто били.

V

Все бачила Лугань - ріка,
І пам'ятає все донині:
Як врятувати юнака

Ми не могли у тій хвилині;
Як об'єднались швидко ми
Й за кілька тижнів після того
До самих до воріт тюрми
Ми принесли свої вимоги:
— Звільнити наших ватажків,
Більшовика звільнити — Кліма !..
Ворота дрогнули важкі
То ж перед блузами простими.
І ми одбили в них бійця
На славу нашого народу ...
Хай пройде шлях свій до кінця:
У Кремль із нашого заводу!

Павло Матвієнко

ІМЕНІ СЕРГО

Синь та синь, та небо голубіє,
Степові вітри плывуть кругом ...
В дні далекі, димні, грозові
Переходив тут шляхи Серго.
Де сухого терну сивий кущик,
Три осики нахилились в ряд,
Воду пив із джерела цілющу,
Вслухувавсь у дальній бій гармат.
І до друзів мужніх край дороги
Говорив, з біноклем у руках:
— Буде в нас життя, як ні у кого—
Сонце нам навік освітить шлях.
Дні пройшли ...

Осики нові вітер
В полі гне. Трава зросла нова.
То Серго в країні нашої світлій
В дійсність перетворював слова.
І пісні і сонце в кожній хаті.
Де один бур'ян шумів кругом,
У степу колгосп розцвів багатий
Імені товариша Серго.

Чистяково, 1939 р.

Омелян Розумієнко

НАШ КЛИМ

з оповідань про луганськ

Вість, що Ворошилов приїхав до міста, облетіла Луганськ. Переказуючи один одному, люди йшли до центру, збирались коло Ревкому.

Ворошилова всі знають. У тих він переховувався сам, у тих була підпільна друкарня, там ховали листівки, там деякий час жив, там була явка. Та хіба мало в кого побував він за той час, коли працював на Гартманівському заводі, ростив більшовицьку організацію! А скільки з них було на різних сходках, де він говорив, дорогу показував!

Серед строкатих хусток та сивих вусів і борід мало було працездатних чоловіків. Ті—коли не на фронті, то на заводі. Роботи було багато і все на оборону. Кілька місяців гуркотить поза містом,—де там стежитимеш за годинами!

З гурту вийшов на тротуар дід Кумаченко. Він підняв голову, вкриту сивим волоссям, наставив руку від сонця і через дорогу зазірав на другий поверх, де розмістився Ревком.

— Не бачу,—уголос сказав він.

Біля тротуару росла акація. Подивився на неї й пожалкував: малим лазив по деревах, як білка.

„Полізти б оце й подивитися!“ — подумав.

А поблизу вешталися хлопці. Накинув оком більшенького і підкликав до себе.

— Лазити по деревах умієш? — спитав.

— От іще! — надув губи хлопець.

— Умієш?

— Авжеж!

— Добре. Давай ось я тебе підсаджу, а ти подивись туди,—показав рукою на вікна другого поверху,—і розкажи, хто там.

Дід не встиг повернутися, щоб підсаджувати хлопця, як той уже подерся на дерево. Його самого давно підмивала охота полізти туди й заглянути, та побоювався, а тут—просять.

Діда обступили чоловіки й жінки. Довідавшись чого хлопець поліз на дерево, стояли в чеканні, задравши голови.

— Ну?

Хлопець умістився проти вікон, заглянув у кімнату.

— Є! — крикнув униз.

— Хто є?

— Там? Голова Ревкому, командир полку комуністів, Буенко та всі, Ревком цілий.

— А ще?

Сюди все підходили. Бокова від площі вулиця вже захрясла людям. На сонці майорять різнокольорові хустки, картузи, шапки. Поміж юрбою гудуть голоси, ніби бджоли у вулику. Тісно вже, а ще товпляться, пробиваються ближче, і чекальні погляди звертають до акації. Там хлопець одгортає віття, пильніше вдивляється і знову:

— Є! — радісно скрикує.

— Та хто ж є?

— Мабуть, Ворошилов!

А хлопець чи й знає його. Хтось перший, зміркувавши, пропонує йому, щоб розказав прикмети. І хлопець знову вдивляється, наставляючи руку від сонця.

— Ну, кажу, хоч і самі злізьте подивіться: край столу стоїть він у шкіряній тужурці, невисокого зросту, зате широкий у плечах, кругловидий, і сивина на скроні...

— Він! — вигукнув Кумаченко.

— Він! — підхопила шумлива юрба, збита щільно докупи. І тоді чийсь дужий голос перекрив усі голоси:

— Вороши-ло-ва!

— Сю-у-ди! — підтримали його.

Товпляться чоловіки й жінки. Поміж ними, як кошання — діти. Стільки бо наслухалися вони від рідних про Ворошилова, стільки героїчного розповіли батьки їм! Хіба ж не будеш з ними? Хіба вийдеш із кола?

Що крики перекривають гарматні постріли поза містом, а їм у відповідь гехають з площі — то нічого. До пострілів звикли. Давно вже так, наче так і треба, наче інакше і не можна.

У гурті гуторять. Чоловіки й жінки пригадують щось із минулого, і обов'язково про Ворошилова.

Он аж рукою вимахує в гурті жінка — вже літня, в червоній хустці. Вона згадує минулий 1918 рік, саме час перед від'їздом Ворошилова проти німців під Конотоп:

— То була рання весна. Протала земля уночі ще бралася льодом. Живі квіти не росли, а оранжереї в місті не було. Я й подруги нарobili троянд із червоного паперу і ними уквітчали гриву й сідло.

Друга, старіша від цієї, хусточкою витерла рот, підвела голову:

— А в мене було, — почала вона, — збираються іноді. Одного разу на склі друкували прокламації, а тут — поліцаї. Доніс хто, чи вислідили...

— Та за ним уже як слідили,—перебила сусідка.

— Еге. Ну, що тут робити? Зі мною сиділа одна там жінка, а в другій кімнаті стояла канапка з ящиком. Я як метнуся— усе повкидали туди. Чоловіка поклала зверху, накидала одежі, рушників. „Стогни, наче ти недужий!“—приказала йому. І коло нього посадила цю жінку. „Плач! А як питатимуть, скажи, що твій чоловік, привезла на операцію“.

Жінки кивали головами, прислухались чоловіки, а діти аж роти пороззявляли. „Отаке, мовляв, про роботу Ворошилова розповідають. Ми ще й не чули цього!“ А оченята вже зазирають знизу вгору і просять, і просять: „Ну, кажи ж бо, що далі було?“

— Зайшли до хати поліцаї,—вела жінка,—та як гримнуть: „Подать сюди крамолу!“ А я коло них, та благаю: „Хворий у мене тут, будьте ласкаві тихше. Тяжко хворий, привезла он жінка з села і впросилася перебути одну ніч“. Розчинили двері, а жінка там плаче над чоловіком. Пошукали кругом, усе перерили, а канапки не зачепили. Так і пішли голіруч.

— От дурні які вони!—це вже хлопець той, що лазив на дерево.

Подивилась на нього жінка, засміялась.

— І ми з Климом Єфремовичем посміялись тоді.

— Майстер! На всякі діла майстер!—вмишався в розмову Кумаченко.—А що вже за робочих стояв!

Всунувся далі в коло, завернувся від сонця, щоб не падало проміння в очі, і почав розповідати:

— У дев'ятсот п'ятому це було. Перед тим, як зостався я без пальців. Забастували ми на Гартмані і пішли всі гуртом до контори. До нас вийшов директор Хржановський, питає: „Чого вам?“ Тупцюють люди, не знають. „Та чого ж ви роботу покинули?“ І знову стоять і не знають. А з ковальського цеху котрийсь візьми та й скажи: „Рукавиць нема“. Глянув на того директор, засміявся. „І ви зза рукавиць ото вийшли?.. Дайте їм рукавиці зараз же!—наказав майстрові.—А ви ідіть на роботу!“ Уже завернувся і хотів піти, як тут вийшов наперед Ворошилов. „Не в рукавицях справа, пане директор“, сказав. „А в чім?“—„У тім, що робітники теж люди і хочуть жити по-людському“. Чотирнадцять пунктів виставив в умові на задоволення. Серед них і восьмигодинний робочий день, і збільшення заробітків на 30%, і свобода делегатських зборів, і розціночні комісії з нашими представниками. Отакий - о він! Виручив у самий трудний момент. І завжди отак, як де самі не доб'ються—Ворошилов доб'ється! От, наприклад, тоді. Задовольняли наші вимоги, а скільки мороки було! Знову ж, коли розбирали по пунктах, директор спитав нашу делегацію: „Нащо вам восьмигодинний робочий день?“ І ніхто не сказав. Перезирились, червоніли, а мовчали. Тоді Ворошилов сказав за всіх: „Треба нам для того, щоб вісім годин ми пра-

цювали, вісім годин учились, і вісім годин відпочивали". Так просто і всім зрозуміло, а без нього не обійшлося. От який він, наш Клим! Усюди такий, скрізь за робочого!

І дідок голову вище підняв, рукою махнув, зазираючи навколо в усміхненні обличчя.

— Що вже там! І в сімнадцятім році на наш виклик з Петербургу вернувся. Організував совіт, партію ростив. Проти німців водив, на Царицин провів усіх, хто з ним пішов, і хто прилучився дорогою.

Ще говорили,—було що згадати про Кліма!—і ждали його. З нетерплячкою позирали на вікна, підходили до дверей:

— Коли вже закінчиться у Ревкомі засідання?

Хвилини проходили, наче роки,—такі довгі вони в чеканні. День видався теплий та сонячний. І дома робота була, а де вже там—не всидиш, коли народ валом валить на майдан.

Люди говорили самі, прислухались, що кажуть інші, і ждали.

Збуджено радісні голоси дівчорі переривали напруження вигуками, сміхом. Тулилась по руках малеча, і важко було держати її,—аж руки дерев'яніють і піт краплями виступає на лобі,—а ніхто не йде з майдану.

Між розмовами вигукували дужими голосами, підганяли ревкомівців, і по тому підводили голови, зазирали у вікна, нетерпляче чекаючи.

Здавалось, зволікали там, а тут уже й сердитись почали, так довго чекали.

Кишіли навколо будинка, як розритий мурашник, говорили й вигукували, а очі—на дверях, на вікнах, на балконі.

— Ой, та й довго ж вони засідають!

— Вже коли б не було його там,—вирішують у гурті,—то хтось вийшов би з Ревкому й сказав...

В напрузі пропустили, коли саме розчинилися двері. З вулиці, з майдану подались туди, потовпились, позадирали голови, застигли в чеканні. На балкон вийшли знайомі всім: Яким Сизон, Сокол Петро, Ладигін...

— Невже його нема?—здивовані запитання прошелестіли в гурті.

— А хто ж би пустив таку чутку? Кому треба?

— Ні! На балконі розступаються по краях. Середину зоставляють вільну. Значить—буде ще.

„Ну, скоріше ж“,—одна думка у всіх.

І знову не помітили, як і крізь двері проскочив. Виходив, наче Буенко, а він уже держиться за поручні, сміється, махає рукою:

— Привіт, друзі мої!..

Той же—веселий і рідний. Як і торік бачили, і раніш.

Народ рухнувся. Многоголосо вихопилися крики радості,

вигуки. Вигуки наповнили майдан, зірвались вихором і голо-
систю луною прокотились понад містом:

— Наш Клим...

— Наш Клим...

— Хай живе Клим!..

Жінки зривали з голів хустки. Полетіли вгору картузи. Старі люди скидали шапки й махали над головами.

І над площею з сотень грудей виривались буйні голоси, кружляли вихором і ген-ген кудись неслись у простір, понад містом, на степи, зриті ярами та балками, на села, які ще в дев'яťсот п'ятому році прислали до Ворошилова своїх ходаків з проханням, щоб зняли козаків в економіях.

Ворошилов наставив руку, подав знак, щоб угамувались, — та де там! І хустки, як ті прапори, і картузи мелькали на сонці, бились, наче морським прибоєм біля його ніг. І привітальні вигуки, і радість, — їм, здавалось, не буде кінця й краю, — були звернені на нього:

— Наш Клим...

— Наш Клим...

Багатьох з них Ворошилов знав у обличчя. Вони такі близькі й рідні йому. І не тільки знайомі, всі тутешні, весь трудящий народ! Хотілося зійти вниз, обняти кожного, розцілувати. Хіба ж можна не любити такий народ!

За містом зачастили постріли. Спід гострої могили денікінці щедро розкидають свої „чемодани“, але ж, вірить він — непереможний його народ! Він стоїть за себе і відстоїть себе, як відстояли торік царициніці під проводом Сталіна!

Харків, 1938 р.

Іван Цітович

ДІД-ПАРТИЗАН

Ось і курінь той.

Як затишно! Медом несе

В степ ...

Коло вуликів — дід-садівник сивобровий.
Все в нім — од ніг до чуприни патлатої — все
Сила і спокій, устояний спокій здоровий.
Орден на грудях ... Щось лев'яче. Б'є іскромет
З гострих очей, як і розум — з прислів'їв барвистих.
Руки незграбні ... І рантом — прорветься в них лет !..
Вистиг.

Яблук налив аж додолу гілки — в лободу ...
З кухликів — груш золотаво-смаглявих, дебелих —
Капає сонце ...

Настояний, мов на меду,
Липень ще вповні — п'яніє, мов вихилив келех ...
... Біг десь повстанець і капала кров по сліду
Глодом ...

Очима внучку пригрів ясночолу
Дід. Осміхнулась. Голівку, мов гілку в плоду,
Думну — додолу ...

— ... Так - то, сенок ...

А колись в цім маетку - саду
Ворог гуляв; ой, да плакали людоньки вголос.
Кров'ю напоений — нашою! — степ цей, труда
Нині відданий.

(Схилив свою сиву, мов колос).
— Ми таки чосу дали їм, — на повнім ходу.
Та вже і рік був: лихий, ну сказати б — столихий.
Ой же стялися за волю, за хліб, за руду ...

В тихий
Хутір наш — теж завітали ... Почну до ладу.
Син мій з онуком потрапили в їхні лабета.
Бідним бо вже увірвався терпець на біду.

„А, вам земельки?“ — їм ворог, „А хтіли — багнета?..“
Тут полягли за цю батьківську землю худу
Син мій з онуком ... А піп їх у рай — от проклятий! —
В смерть напутив (зняв з незрячих земну, бач, луду) ...
Били й мене. Підтятий

Впав я — міркую: своїх сповістити ... Піду ...
Тож опритомнів, підвівся — й пішов, як у танець,
Чудно петляючи. Капала кров по сліду
З рани, буйна, де проходив Євтихій - повстанець, —
• В глод, застигала ... Ну, стишував трохи ходу,
Тропок шукав (навпростець, щоб загону — не кружно) —
Й далі ... З болота гасив огневою жаду.

Чайки десь плакали тужно ...
Глоду було того року. Аж квітла ним путь ...
Рану стискав, рота стулював, зводячи брови, —
Й далі ... Здавалось, десь коні над вухом хропуть —
Коні погоні (чи шерех ішов по діброві) ...
Марення ... спрага ... червона в очах каламуть ...
Ой, да і туга ж! ...

Над вечір дістався ...

„Здорові“

Братці мої! Гей, за мною, за мною — у путь!
Просто по глоду — по крові ...“
Так то ... Було ...

А не даром! Повніе колгосп
Вим'ям коров'ячим ... Весь розроївся наш вулик ...
Квасим ранети — аж дух благодатний од посп;
Пиво заправляєм ... та не пригубить куркулик ...
Бачив жита наші? От, брат, снопи! Околот,
Чути, добрячий ... Горох який буйний наладив.
Дині — сказати б, ягнята під добрий окот ...
На, покоштуй ...

Погладив

Внучку ...

Хоч ці ось — порозкошують нехай ...
Я, пак, тобі не хвалився. Малим сиротою
В найми пішов я: в жадноги прохай — не прохай —
Даром не дасть. Ну їх, клятих, з подачкою тою ...
Вже й одробив же! Гуляв по спині малахай —
За „хліб наш насущний“ (як вчив мене піп), холостою
Юшкою здобрений: їж чи не їж — хоч здихай ...
Думав уже — чи й устою ...

Внучці за те ось талан: не дурний „Отче наш“ —
Вірші Шевченкові так тобі й креше (десь чула) ...
Ну, розкажи, розкажи ... Ось послухай, синаш ...
Встало дівчатко, ручиці на пупі згорнуло:

— „Мій краю розкішний, веселий, багатий“ !..

— Він наш ! —

Дід перебив. — Ну ж бо далі ...

— „Хто тебе не мучив ?..“

— Зась ! Не дамо вже ніколи й нікому на спаш ...

В самеє ж серце улучив —

В самеє серце ...

Народ трудовий поборов,

Стяги розправив — над всесвітом огнені крила.

Кров партизанська, повстанців, мужицькая кров

Од моря до моря прокинулась, заговорила —

В буйних боях, у величному гулі дібров,

В пісні, у праці ... Вина того повні барила.

Меду того ... Може вип'єм ... За волю — здоров !

Живім ! Щоб земля аж курила ...

Кажуть, десь знову збираються зграї у похід.

Орди юртують ... Хай — на свое безголов'я.

Знов закортіло ?.. Я перший на клятих піду :

У вісімнадцятім підлих хіба не колов я...

Скажеш не я під осіку цю (й досі бліду

З ляку) — їх ставив ? За Дніпр гомінливий, за тихий

Дон (щось в очах спалахнуло) — за хліб, за руду —

Нищив Євтихій ...

— А я на могилу ходила (устряло дівча).

— Гм !.. На яку ? — На Шевченкову ж ! Думав — забула ?..

Он де краси ! Вся країна співає — квітча ...

— Що ж там робила ? — Вклонилася так от (нагнула

Мило, серйозно, голівку, ще й вниз — колінча) :

— Так ось ...

І я йому тихо - тихенько шепнула :

Ми тебе любім (і к діду щільніш — до плеча).

Думаю — вчув ... Я б учула !..

— Вчув — не журись ...

— А ще в ноги поклала квіток ...

Гаптую рушник ... Показати ? (Живенько метнулась

У хату). — Дивіться : слова „Заповіту“ з ниток

Ясночервоних ...

(В руках полотно похитнулось —

Кров'ю заграло).

— Йому на могилу ...

Моток

Шовку ще б треба ...

— А як же спідничку ? — Підожде ...

Гарно ж як, гляньте : між квітами — двоє діток ;

Держать по прапору кожде.

— Ой ти ж мое...

Ось ми, діти, Тарасе, навкруг —
Внуки і правнуки — славне розорюєм поле.
Бач, як зійшла твоя славная кров між яруг —
Буйно і пишно ... (Мозолявая переполе!) ...
Бач, як зійшла ...

Ти наш батько, учитель і друг ...
Вже ж Галайда твій, те наймицтво мужне і голе,
З панством не б'ється й злиденний упруг, —
Піп про богів не глаголе ...

Сталось.

І враз задзвенів йому голос (висот
Сивий досяг — недосяжних).

— Вже чую, вже бачу:
На твою гору — на гору Чернечу народ
Серце несе ...

А про наймитську долю собачу
Й згадки немає: комуни доскочим от - от ...
Що, якби встав ти з могили, наш любий Тарасе!
Глянь — злидарі ж, а яких досягнули висот!
Слави якої!..

Ти, ласе,
Дині ще хочеш? Подай но ... Раніш проколи —
Сік хай стікає ...

Порізав на серпики - скиби.
Внучка ізнов — на коліна.

— Дідусю, й коли,
Ну, і коли вже дасть „Кобзаря“!

Та ще й ніби
Губки надула.

— Овва! Вже й дзижчить, як бджола: дз! —
(Передражнив). — Та куплю вже, куплю ...

Ой ви, діти, —
Чи ж не орли?..

Плодо - золото — на перелаз
Гнуло, аж вигнуло віти ..

— Взять хоч би й Лесика (бігав тут, грав на дуду):
Льотчик уже! Десь у вересні бути й весіллю ...
Слово скажу їм, налите, мов колос — тверду
Правду про труд ... Поздоровлю їх хлібом і сіллю ...
Гриць командира доскочив: листа оце жду ...
Мати уздріла б — ото б уже сліз золотих їй!
Велетень сам, і вже красень який на виду —
Кров з молоком!

Євтихій
Гордо всміхнувся ...

— Ростемо !.. В моєму роду
Внуки — дубки, а вже внучки — сказати б, тополі ...
Ними щасливий ! Та й сам, хоч на сотім году,
Покуштував таки меду і яблук доволі ...
Ними багатий ! Схилився, мов древо в плоду, —
Стих за стихом „Заповіт“ шепочу огнестихий ...
Був на коні, під конем, ув огні, у льоду —
Вплив Євтихий ...

Розумом, щастям налийтеся, дітки, мов сот ...
Добрих слив'янок артілі до свят наготую :
Вип'єм за волю (не вб'є колосисту осот) —
Вимріяну за кріпацтва ще доленьку тую !
За Конституцію Сталінську за молоду —
Вип'єм синок. І за руки робочі й за тіло
Жилаве теж, і за вільного вже Галайду ...
... Загуркотіло

Вгорі десь: літак — проти сонця осяяний весь.
Дід і внуча туди очі втопили.

— То ціла,

Глянь, ескадрилья ... Між ними — і наш, може, Лесь ...
Внуча тут — в долоньки. Бровко, де не взявся, щосили
Гавкати ...

Дід осміхнувся. — Ану, от поткнись
Ворог котрий !..

Вгорі гуркотіло, метало
Радість і гнів. Ой да клеоти ширило ввись,
Крильми кренило ...

Діда і внучку вітало.

Київ, 1939 р.

Іван Сенченко

ЛИСТ

Було пізно; місце попалося невдале, — риба ловилася зле, вірніш не ловилася зовсім, а тим часом вода кишіла нею. В оситнягу, за два метри від себе я бачив як стовбичила щука; під обривом гуляли в'язі, спритно вискакуючи на бабок і метеликів; я був недалекий від розпачу, — але біля мене сиділа Сонічка.

З того часу як ти її бачив, вона багато виросла. Тепер їй вже сімнадцять років; а що моя дружба з нею з роками не тільки не послабшала, а навпаки, ще більше зміцніла, то ти можеш уявити, що її близькість була для мене не зовсім небажана.

Сонічка сиділа пліч-о-пліч зі мною.

Я не знаю, як на тебе впливає така близькість, що ж до мене, то мені здається часом, що від цієї дівчини я можу колись стратити голову; у всякому разі, щоб уникнути цього, я мушу міцно тримати себе в руках; та позбавити себе такого товариства я б нізачо не хотів.

Отже, ми сиділи заклопотані невдачею з рибою і разом щасливі тим, що нарешті ми вдвох і ніхто і ніщо не зможе порушити нашого спокою, принаймні доти, доки не повернуться інші товариші, що розбрелись тепер скрізь по лісу і вигуки та сміх яких ми чули у себе за спиною.

Там, як і ми, були геть всі закохані, не виключаючи Женічки; ти її мусиш пам'ятати добре: маленька, дрібненька, вона сиділа вкупі з тобою і садила кляксу за кляксою на твої білосніжні зошити. Тепер вона, як і всі ми, виросла, але жвавість та непосидливість, як ти бачиш, залишились з нею — все те, що я в ній люблю і що робить з нас героїв не зовсім певних пригод.

Цього разу вона перевершила себе; страва, піднесена нею, здалася надто гострою навіть для мене, я не кажу вже про бідну Сонічку і одного жалюгідного плюгавця, якого ти покищо не знаєш і портрет якого я хочу намалювати тут хоча б у загальних рисах, бо інакше ти не зрозумієш нічого з того, що трапилось далі.

Звать його — Конstantin, боже боронь Кость! тільки Кон-

стантін! Росту він високого, з тих красенів, що досягають потрібного за допомогою підголених в шнурочок брів, синього берета та вигладжених в струнку штанів; вже з цього ти розумієш, що в класах він мчить на вічних трійках і до вісімнадцяти років в своїх неуспіхах винить виключно педагогів; в класі він носиться з портретами молодого Гете і Байрона і ладен повсякчас впадати в світову тугу, а надто, коли загрожує одиниця чи розминулась з ним поглядом дівчина, яка мусить бути закохана в нього обов'язково до гробу.

Отже, як носій світової туги, він задуманий і вкупі з тим своєрідно оригінальний у кожному жесті. З цих міркувань у класі він вважає за вражаюче ходити без підручників, — це бо потреба плаского звичайного люду! зате на Дінець, о, це до найвищої міри оригінально! — він мусить з'явитися озброєний з ніг до голови книжковою премудрістю. Дехто з таких людей віддає перевагу історії проблеми атомного ядра; Константін наплював на ядро і озброївся повним курсом статистики, як і годиться майбутньому студенту планово-економічного факультету.

Ось який наш герой.

Це все смішно, адже так? Я й сам сміявся з цього, може надто зле, але всяка фальш для мене нестерпна. Коли вже до цього дійшло, наведу тобі такий ось випадок.

В зв'язку з швидким закінченням школи одна наша товаришка завела альбом і звернулася до нас із проханням понаписувати щось напам'ять туди. Озброївшись натхненням, Константін утнув вірша, в якому згорав від бажання обернутися в ефір і в усі чотири стихії, щоб голубити і леліяти всі сховані принади власниці альбома. Це шепеляве сюсюкання обурило цілий клас. Я взяв альбом і з насолодою записав: „Багато слинявих плюгавців прагнуть обернутися у вітерки, щоб цілувати твої губи, плечі і шию... Це не диво, і дурень багатіє в думках. Я ж хочу цілувати тебе такий, як я є. За один поцілунок твій я віддав би всі сто мільярдів Цефеїд, сонць і планет. Зваж на таку мою щедрість і не скупися, коли справа дійде до поцілунків...“

На перерві Константін підійшов впритул до мене і поцікавився:

— Які висновки з цього усього ти хочеш зробити?

— Що любов штука одверта і нема чого слинити ізза рогу.

— Але ти розумієш, що слинявого плюгавця я тобі ніколи не подарую?

Я йому відповів, що це для мене річ ясна і що, розуміється, я з свого боку вживу всіх зусиль, щоб достойно відповісти на його ширий дарунок.

Ти знаєш, за останні роки мене таки випхнуло вгору. То ж зміривши всі можливості, Константін обернувся і пішов геть,

переконавшись, що у відкритій боротьбі йому навряд чи по-світить.

Тепер він готує якесь плюгавство зза рогу. Я цілком певен цього.

Згодом я забувся про все це; але яке моє було здивування, коли я довідався, що в останні дні Женічка, — вона ж і власниця згаданого альбома, — виявила неабияку цікавість до Константіна. Це було щось надприродне, а втім це було саме так, як я тут пишу.

Вони гуляли в саду; вдвох ходили в кіно; в класі він писав їй писульки, а вона дивилась на нього, не спускаючи очей. Отже і в розумних людей трапляються недоречності.

Згодом Женічка мені похвалилась, що Константін добирається, щоб вона видерла з альбома мій запис. Похвалилась також, що вона на це не зможе піти. Тоді ніби то Константін влаштував їй сцену; було діло в скверіку; він обернувся і подався геть, кинувши на прощання — „коли так, між нами все скінчено!“ Але потім повернувся, як і треба було сподіватись від нього, і по краплі став цідити її кров до самого вечора. Вся розмова його вертілась навколо моєї особи; з рук Константіна я вийшов, ти можеш уявити яким! Женічка мала такт не погодитись з таким трактуванням моєї особи. Розгорілась спірка. Константін знову зник, знов повернувся. Я сказав Женічці, що альбом її власність і хай вона робить з ним, що захоче, чи що їй зручніше.

Вона засміялася і облаяла мене, сказавши, що є речі, поступки в яких рівнозначні зреченню свого я. Вона спитала мене, чи імовірна річ принести в жертву одній людині різноманітність почуттів і приязнь до інших людей?

— Ми десять років, — казала вона далі, — просиділи з тобою на одній парті, в нас набралось багато такого, з чим би я не хотіла й не хочу розлучатися. Для чого? От ми останній місяць у школі, невідомо ще, куди порозкидає нас життя, і може твій напис буде єдиним, по чому я буду згадувати своїх друзів, а серед них і тебе!

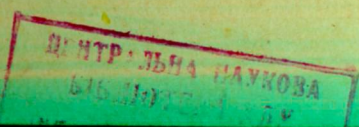
— А як же тоді з Константіном? — спитався я.

— Спробую переконати його, — відповіла вона серйозно. Я не перечив, хоч для мене ясно було, що швидше Дінець потече назад, ніж Константін позбудеться своєї нікчемної дрібязковості.

Одверто кажучи, я був певен, що розкусивши його, Женічка плює і знову стане тим, чим була — веселим, життєрадісним і незалежним товаришем.

Воно на це ніби й схилилося. Останні дні вже помітно було певне охолодження в стосунках між ними.

І тим більше було моє здивування, коли вчора на берег Дінця вони з'явилися в парі, хоч перед тим Женічка збиралась бути сама; як я вже писав, Константін на цей випадок

озброївсь повним курсом статистики; Женя сприйняла це як виклик; словом, трапилось те чого й треба було чекати: покрутившись біля Константина і, не бачачи з того ніякого толку, Женічка змилася з компанією, давши волю йому досхочу навітшатися повним курсом статистики.

Отже, поки він займався цією корисною справою, а ми з Сонічкою ловили рибу, Женічка встигла обігати ліс.

З'явилась вона зовсім несподівано. Зашуміли кущі, та поки ми встигли обернутися, вона була вже біля нас; далі відбулося таке:

Зауваживши певне, що Сонічка сиділа надто близько до мене і з її появою поспішила відсунутись, Женічка засміялася і легким дотиком руки пхнула Сонічку у плече. Сонічка, що сиділа обійнявши коліна руками, не здержала рівноваги і впала головою мені на лице, природно при цьому скрикнувши: „Ай, залиш, Женічко!“

— Ба не залишу,—весело відповіла Женічка,—ви ж бо самі і поцілуватися не наслідитеся. Хіба так люди кохаються? Сонічка почервоніла.

Я стоїчно спитався:

— А як же кохаються, Женічка, розкажи, ти людина досвідчена?

— А от як,—відповіла Женічка і, обнявши мене за ший, зробила вигляд, що дзвінко цілує, сказавши при тому:—От як це робиться, Сонічко, бачиш?

Сонічка ще дужче почервоніла; я ж, виждавши поки Женічка звільнить мою ший, сказав:

— Константин побачить—буде тобі на горіхи!

Женічка лукаво зирнула вбік, де лежав Константин, і відповіла голосно, так що її слова напевно долетіли до Константина:

— Він зачитався і напевно нічого не чує й не бачить. Правда, Костя?

Константин лежав під дубом і, красиво спершись на руку, уважно дивився в книгу. Почувши Женіне запитання, він красиво ж струснув головою, зиркнув неухважно в наш бік і, нічого не відповівши, знову втупивсь у книгу.

— Коли так,—жваво закричала Женічка,—то якого дідька ти сюди їхав; в красивій позі за книжкою я могла б надивитись на тебе і в класі.

— Забавно!—не підводячи голови, сказав Константин.

— Що забавно?—спиталася Женічка.

— Твої слова слухати: ніби я забороняю дивитись на мене тут. Будь ласка, можна й без книжки,—і Константин поклав на книгу долоню.

— Пхе! подумаєш, щастя,—спокійно відповіла Женічка,—я приїхала сюди відпочивати, а не вивчати красиві профілі над статистикою.

Женічка лягла на траву.

Риба почала клювати і я забув за все. Мені повезло: після окунька за гачок ухопився в'язь, зовсім пристойний, що зробив би честь і не такому рибалці як я. Мене забила священна лихоманка,—ти сам ловив рибу і зрозумієш мене; Сонічка теж ожила після довгого і безплідного чекання; я бачив це по її очах і тому здивувався, почувши від Женічки:

— Платоне, Сонічка скуча за тобою!

Крім всього іншого, це був зовсім невчасний вигук: він міг би налякати рибу, що так вдало починала клювати; що ж до Сонічки, то вона могла і сама сказати мені, як їй: скучно чи весело.

Я обернувся до Женічки і, мабуть, не дуже приязно глянув на неї.

Сонічка ж і собі сказала, що їй аж ніяк не скучно; навпаки, вона з приємністю стежить за тим, що діється в річці і, крім того, вона сама пристрасний рибалка.

Женічка помовчала, потім підвелася і поволі пішла до Константина.

Константин поворухнувся, але очей не відірвав від книги. Женічка сіла біля нього, обійнявши, як і Соня, коліна.

Згодом між ними відбулася така ось розмова:

— Костя, мені скучно.

— А мені дуже весело.

— Ти... дурень!

— Дякую.

— Я тебе ненавиджу!

— Жаль.

— Костя, ще трохи і я заплачу!

Константин підвівся, зосереджено подивився на Женічку і сунув руку в кишеню.

— На хустку; з хусткою, кажуть, плакати легше.

Женічка закусила губу, потім сказала:

— Я ще раз кажу тобі, Костя, мені це набридло. Я не Сонька, що рада б задубіти на місці, тільки б перед нею торчало оте одоробло. (Себто я. А втім, ми з Сонічкою це часто чули від неї; смішно було б розсердитись на неї за це).

Ми промовчали. Константин же сказав:

— Я тобі казав і ще кажу раз: цілуватись сьогодні не будемо.

— А я хочу цілуватись і—буду!

— Ну, цілуй!

Одірвавшись від книги, Константин підвів голову і підставив Женічці щоку.—Тільки швидше,—раз, два!

— Ах, який ти нестерпний! Я тебе ненавиджу!

— Дякую, чув уже!

Не сказавши більше нічого, Женічка підвелася на ноги і стала над Сонічкою.

— А ти все мрієш?

— Мрію.

Женічка постояла хвилину і обернулась до мене:

— Хочеш, Платоне, щоб я довела тебе сьогодні до сказу?

Мушу сказати, що їй це легше зробити, ніж будькому. Проте, я все ж набрався сміливості і, намагаючись бути спокійним, відповів:

— Спробуй. Навряд чи це пощастить тобі, — зовсім не сподіваючись, що цим самим тільки додаю охоти до її наміру, що закінчився для всіх нас так зле.

Отже я писав тобі про рибальський мій успіх; за першим в'язом пішов ще один; риба безнастанно клювала; поплавок ходив як на танку; мене кидало в жар; більш ніж коли, я тепер був нерадий розмові з Женічкою; з того як гойдався поплавок, я розумів, що рибина ходить навколо гачка, нюхає, пробує і от-от незабаром візьме; наладнавши вудлице, я вже приготувався смикнути, як враз за плечима почув Женічкін голос.

— А от і не вловиш!

Слідом за цим над головою у мене прогула палиця і почувся плюскіт води.

Я все ж встиг вчасно смикнути; гачок був не порожній. Це могла бути і велика риба.

Крикнувши Женічці облишити невчасні жарти, я взявся підводити рибину до берега; Сонічка вже держала наготові підсаку. Показалась і рибина нарешті — крупний екземпляр судака; я бачив його також добре, як оце бачу чорнильницю і перо, яким тут пишу.

— А все ж таки ти не візьмеш його! — крикнула Женічка і величезний камінь булькнув у воду на тому місці, де ще секунду перед тим ошаліло ганяла рибина.

Передчуваючи, що тепер Женічка досягла свого, я з силою смикнув вудлице: льоска підлетіла вгору; судака не було.

Не розуміючи, що зо мною діється, я зірвався на ноги. Передо мною на стежці бігла Женічка в самому купальнику, це я потім помітив (значить до втечі вона готувалась завчасу); я скільки сили погнався за нею.

— Чому? — питаєш мене. Хіба це могло б врятувати судака? Чи я міг би побити або що зле заподіяти Женічці?

Звичайно, ні врятувати цим рибини, ні якось покарати Женічки я не міг.

Я біг тому, що мене душила лють, і ще більше тому, що Женічка тікала, і ще більш тому, що я бачив, що Женічка від мене не може втекти, що я її таки дожену, що...

Одним словом, Женічка тікала; я гнався за нею доти, доки відстань між нами не зменшилася так, що я уже міг би ухопити її. Тоді вона скрутнулася і з усього розгону плигнула в Дінець.

Мені лишилось одно — плигати за нею.

Коли ти згадаєш наші мандрівки над Удами і Дінцем і коли додаси до цих спогадів ще те, що за ці два роки я ще більш удосконалив своє мистецтво плавби, то тобі ясне стане і все те, що трапилось далі.

Де-де, тільки не в воді могла врятуватися від мене Женічка, дарма що вона була тільки в купальнику, а я як був — в черевиках і верхньому одязі.

Здогнав я її на другому березі Дінця. Бачачи, що їй не сила втекти, Женічка обернулась і, відбиваючись, захлюпала водою мені в обличчя. За два ривки я був уже біля неї.

— Ну, що, впіймалась! — закричав я.

І руки були вже в моїх руках.

Тут трапилось таке, на що я зовсім не сподівався.

Замість пручатися, Женічка, давлячись сміхом, запитала:

— Ну й піймалась, а далі, Платончику, що?!

Я стояв якийсь час нічого не розуміючи.

Скориставшись з цього, вона звільнила свої руки, обняла за шию мене і пригорнулась.

— Ти ще дурненький, Платоне, — проте ти справжній мужчина. Хочеш я тебе поцілую?

І перш ніж я встиг що зміркувати, вона витяглась на пальцях (я значно вищий за неї) і стала цілувати мене в щоки, в губи і де їй схотілося. Потім сказала:

— А ти ж чого не цілуєш мене? Хай він показиться там на березі, бачивши це.

Тепер я тебе питаю, Миколо, що б зробив ти за такої нагоди, а надто, коли в тебе є людина, яку ти кохаєш над усе, без якої жити не можеш і яка не залишає тебе навіть у сні? Я маю на увазі Сонічку і нашу взаємну приязнь.

Мені здається, що я трохи знаю тебе, твої погляди на життя, на честь, на любов і, виходячи з цього, спробую угадати і твої висновки: „Ти не мав би права заохочувати до легковажності Женічку, рівно ж як робити прикрість Сонічці і кидати виклик Кості“ — ось що мав би сказати ти і був би цілковито правий.

До цих думок прийшов згодом і я, але добрі думки не завжди приходять вчасно до нас; одним словом, замість того, щоб стишити Женічку, я сам ув'язався в її гру.

Це мені було тим легше, що її я любив завжди, що завжди вона мені була рідна й дорога.

Про Сонічку в цей момент я зовсім забув, що ж до Константіна, то... тут я був зовсім на боці Женічки.

Але як би не було, підхопивши на руки Женічку, я пригорнув її до себе і став цілувати, як і вона мене — в щоки, в губи, куди трапилось.

Жартуючи так, ми не бачили, що робилося на тому березі.

Але враз за плечима у мене зашуміла вода. Я озирнувся. З боку Дінця, високо підстрибуючи по мілкій воді, біг Конstantin. Він був блідий, з обличчям перекошеним від нападу люті.

— Женька, ти знов за своє? Уб'ю, вб'ю гадюку! — закричав він, піднімаючи на ходу кулаки.

Цей надмірний драматизм видався мені більш смішним ніж вражаючим. Все ж я випустив Женічку з рук; діло зроблене; Константин довів цілковите банкрутство щодо надмірного захоплення статистикою, що й малося довести, як пишеться в геометрії.

Я став дивитися, що б могло трапитись далі.

Константин замахнув руками і кинувсь до Женічки.

— Ай, боюсь! — закричала Женічка.

Я не знаю, наскільки була це шира боязнь, у всякому разі Женічка заховалась мені за спину. Коли додати до цього, що як погрози Константина, так і весь його вигляд мені не зовсім подобались, то висновок звідси мусить бути лише один: я мав стати на захист Женічки.

Я це й зробив.

Кинувшись на Женічку, Константин натрапив на мене.

— Геть з дороги, — закричав він і з усієї сили шарпнув мене за плече.

Відсторонивши, я попередив його про небезпеку такого поводження.

У відповідь Константин зробив випад; я встиг пригнутись, все ж він боляче вдарив мене у голову і мав намір битися далі.

Його вигуки й безглуздо-образливі лайки при цьому опекли мене ще більш, ніж удар.

Мене опосіло шаленство: за ударом Константина послідував мій; Константин ойкнув і схопився за ніс; кров, що стікала йому по пальцях, отямила мене.

Шаленство пройшло, його замістила несказана огида до всієї цієї пригоди і в першу чергу до себе.

Я повернувся і пішов у Дінець. Згодом до моїх ушей долетіло веселе Женіне щебетання.

— Ну що, заробив? — казала вона Константину. — Я ж казала тобі, що це буде. І потім, як ти боксуєш — по-дівчачому, смішно!

Безглузда ідилія! Я не впізнав Женічки і серце моє зашуміло ще більше.

Сонічка сиділа на березі; було ясно, що вона чула і бачила все.

Я підійшов до неї, жалюгідний, мокрий. Вона одвернулася.

— Сонічко, прости, — ледве промовив я. Вона мовчала. Земля під мною захиталася. Все ж я чекав. Нарешті Соня сказала:

— Іди, я не можу дивитись на тебе: ти гидкий; ти зовсім не той, яким видавався мені раніше.

Я обернувся і пішов просто себе, куди дивляться очі.

Ах, як мені було боляче; сльози наверталися на очі, я не стримував їх і плакав; мені здавалося, прийшов кінець всьому; я не міг уявити себе без Сонічки, але я не міг і повернутись до неї; і я плакав невітшно.

Швидка хода й сльози кінець-кінцем все ж трішки угамували мій біль; і крім того, ліс, де я йшов, закінчився — показався луг: в лісі було темно й задушливо; чорно-руді стовбури вільх, їх нерухоме листя і похмуро-вогка болотяна земля гнітили і без того пригнічену мою уяву; луки ж навпаки, були всі залиті сонцем: вони сяяли, пахтіли безліччю квітів; потужні гряди посивілих верб піднімались горбами; над головою співав жайворон, здалеку перегукувались гудки паровозів.

Я зійшов на дорогу; од неї підіймався запаморочливий дух пересохлого гною; я чув, як затрепетали мої ніздрі; я втягав в себе цей дух; він говорив мені про життя, про людей; скільки їх пройшло, проїхало цими дорогами, щасливих і нещасливих, в біді, в горі і в радощах?!

Я присів і задумався; сонце і вітер прогріли наскрізь мене; спокій повертався до мене і, власне, не спокій, а бажання забути усе, розтопитись, злитись з усім цим — з сонцем, з грядями верб, з травою і так бути до безконечності.

Розбуркав мене приглушений тупіт копит і віддалений людський голос.

Я озирнувся і застиг зачарований. Луками, потопаючи по боки в траві, плив, не біг, а саме плив кінь — красивий, молодий вороний жеребець; голова його була на одній лінії з моїми очима, значить, я бачив його прямо, анфас; висока трава заважала йому йти рівно і він високо викидав ноги вперед і угору, красиво зламуючи їх у колінах, стовщених проти строгих обрисів голенив; певне бігти він мусив швидко, проте я не помічав його руху вперед, я бачив тільки ритмічне коливання вгору і вниз, бачив його вільно підняту, широку в лобі і стиснуту в храпах голову, його копита, що ніби пливли над травою.

Невдовзі зза кущів показалася постать селянина; селянин був без шапки, час-від-часу витирав піт з обличчя — певне такий жеребець уже гаразд його виводив; в руках він тримав решето і насвистуючи, як це роблять для коней, дрібно стукотів у нього руками.

Часом жеребець стишував біг і, обертаючись, застигав, чекаючи на людину; та варт тому було дещо наблизитись, як він зривавсь навцапки, осідав на задніх ногах і враз плигав, починаючи гру спочатку.

Селянин, певне стомившись, присів; кінь стишив біг, пішов ристю, голосно прискаючи і лукаво позираючи назад.

Мені здалося, що я міг би допомогти селянинові. Треба було б десь засісти і спробувати обдурити коня. Я знав, що це ризикована штука, але перш ніж зважити це, я, припавши до землі, поповз уже між травою назустріч коневі.

Селянин, здається, помітив цей мій маневр і став заходити так, що кінь мусив навертати в мій бік.

Захоплений своєю грою, жеребець не помічав цього, у всякому разі у нього було безліч нагод обминати мене і все ж він цього не зробив; він ішов просто на мій куш (ще раніше я помітив, що він з особливою насолодою протиная наскрізь куші: гілки хльоскали його по спині і в такий спосіб він, певне, відбивався від гедзів і мух). Я чекав, затаївши подих; все, що мучило й турбувало мене останні години — геть одійшло; я чув, як мені роздувалися ніздрі, дрібний трепет пробігав по жилах.

Кінь був уже зовсім близько від мене; це був високий, стиснутий з боків, сильний скакун, з чудовим виходом холки, з сильними клубами, з крупними жилами, що лед-ледь трепетали на широких щоках.

Він ішов, скосюючи очі назад, звідки чувся той самий пошви́ст селянина і дрібне торохтіння в сито.

Я мимоволі ще більше пригнувся до розхилу у листі.

Гілка зашаруділа; кінь швидко обернувся на неї.

Не чекаючи на те, які висновки він міг би зробити з цього шарудіння, я кинувся уперед, розраховуючи ухопити його за храни. Але намір мій не здійснився: жеребець рвонувся, мене шарпнуло і кинуло набік; все ж ухопившись за гриву, я спромігся вдержатися на ногах.

В дальший момент ми, скільки сили, бігли по луках.

Як він мчав! Я й досі не розумію, як я міг удержатись біля нього. Ти б бачив мої плижки — щось на зразок плижків на гігантських качелях; вітер свистів в ушах і геть забивало дух.

Без навички до довгого бігу, я не міг би продержатись пари хвилин.

Ти не можеш уявити захвату цієї шаленої гонитви! Та перший страх уже пройшов; тепер ми вже змагались.

Кінь мусив кінець-кінцем відчувати силу моєї витривалості. Зрозумівши, що самою втечею зо мною нічого не вдієш, він пішов на витівки: він плигав, ставав цапки — мене шарпало і кидало на всі боки.

Я чув під руками його розгарячене тіло, та мені здавалося, що наміри його я угадував ще раніше, ніж він мав їх здійснити.

Кінець-кінцем, обравши слушну хвилину, я спромігся ухопити його за храни і сильним рухом одігнув йому набік голову.

Кінь мусив був зупинитися; він тремтів; в його чорних

іскристих очах виднівся переляк: жили на щоках пульсували. Я поцілував його в щоку і притулився до гарячого боку: всяке шаленство й бурхливість бентежать мене до сентиментальності!

Наближався селянин з решетом; в решеті пересипався овес. Не противлячись, кинь дозволив надіти на себе уздечку, все ще злякано поглядаючи в мій бік.

Згодом селянин пішов з конем. Я одірвавсь від них поглядом і раптом відчув, що мене непереможно душать сльози.

Я не плакав уже багато років; коли в кіно в тяжких місцях мене душать сльози, я маю сили затримати їх; несправедливість моєї матері часом призводить то того, що спазми плачу стискають мені горло; я кусаю губи й мовчу; провали в класі кидають мене в розпач! Як часом хочеться заплакати—ти це знаєш, певне, по собі, та я роблю вигляд, що мені все це байдуже!

А тут я не міг нічого зробити з собою. Я затискав очі долонями, кусав губи—і плакав так, що здригалися плечі.

Що могли б подумати люди, побачивши мене? А втім, мені було байдуже до них. Я ліг на траву лицем до землі; сльози котились по моїх руках; я чув їх теплоту у себе на щоках; горе моє мені боліло і проти нього я не мав сили змагатися!

Згодом почувлися кроки і мені здалося, що біля мене хтось зупинився. Я плакав.

— Ну вже й годі, поплакав і—годі,—почув я над собою приймний жіночий голос.

Жінка присіла біля мене і її руки тепло лягли на мою голову.

Я ще плакав—але, химерна річ!—я враз відчув, що плакати мені не хочеться; корячися цьому почуттю, я зразу підвівся й сів; хустки не було при мені, певне загубив десь, я став терти очі кулаками.

— Що з тобою? Чого ти плачеш?—одвівши геть мої руки, жінка чистою хусткою витерла мені обличчя. Я не противився; я дивився на неї і мовчав, хоч ясно розумів запитання.

— Ну, не хочеш казати—як хочеш! Тут ось озерце, підиймийся; у тебе обличчя у плямах.

Вона підвелась на ноги; було їй років з двадцять п'ять; навряд чи я зміг би описати її; вона не була красива, але у виразі її обличчя було щось таке, що вабило й притягало до себе.

— Я дуже нещасливий,—сказав я згодом.—Мене розлюбили; я не можу не плакати, бо воно плачеться проти моєї волі.

— Це буває,—співчутливо сказала жінка,—я теж в свій час немало порюмсала; нічого—одійшло, і в тебе одійде.

Умившись, я розповів їй всю пригоду. Вона задумливо

слухала. Мені було дуже приємно з нею: я здобув спокій; я ждав, що вона скаже на мою розповідь.

Але тут відбулася дивна річ: в міру того як я, оповідаючи, починав більш хвилюватися, обличчя її набирало все яснішого виразу і, дослухавши все до кінця, вона сказала:

— Ні, даремно ти гадаєш, що Сонічка тебе розлюбила. Вона тебе дуже любить.

Я зливувався, звідки це вона може знати, не бачивши і не розмовлявши з нею ніколи?

Я не сховав від неї свого здивування. Жінка сказала і я побачив щось веселе у її гарних карих очах:

„Е, голубчику, це залиш нам, жінкам, знати!“

Я читав у книжках, що є жінки чарівливі, пройняті світлом, мінливі, неспокійним і таким, що жодна істота не може не відчувати до неї найглибшої приязні! Я точно не пам'ятаю, такими чи іншими словами було висловлено ту думку, але важливе не це. Я дивився на цю жінку і мені здавалося, що кожної наступної хвилини вона стає неподібна до себе. То вона стоїть тут зовсім близько від мене і я радів, то мені здавалося, що вона віддаляється, межи нами виростає повітряний океан, риси обличчя її м'якшають, стають невловимі і я жажався—може це тільки привид і все, що вона сказала про Сонічку—омана!

Я не міг відірватись від цієї жінки; я учепився і йшов, як маля, за нею. Це смішно, але мені хотілось часом, щоб вона взяла мене за руку; від цього я б міцніше стояв на ногах!

В мене ніколи не було старшої сестри; та коли б вона існувала, я не хотів би, щоб вона була іншою, ніж ця жінка. (Вона назвала себе Оксаною).

Невдовзі по цьому ми пройшли на колгоспне поле; це була пшениця, яку сполювали від бур'яну; тут працювало душ п'ятнадцять жінок та підлітків.

Нас зустріли жартами, які переказувати не варт; їх можна уявити.

Та жінка, яка ще в дорозі назвала себе Оксаною і яку справді так звали, представила мене нашим ближчим сусідам, дещо переінакшивши.

З її слів виходило, що я свій вихідний день хочу попрацювати на їхньому полі, надто бо вже засидівся за книгами!

— А чого ж, хай провітриться хлопець,—була відповідь. Оксана зайшла в ряд, я став поруч неї.

Було годин одинадцять ранку; цілий степ хвилювався; хвили безконечним напливом бігли у далину; я сп'янів.

Нахилиючись раз-по-раз, щоб вибрати з ґрунту ту чи іншу непотрібну тут рослину, я захитався в якомусь чарівливому ритмі: дівчата співали, тоненько виводили підлітки.

Вже згодом я зауважив, що я теж співаю; співала Оксана, жайворонки, далина—ціла земля.

Мені хотілось впасти біля ніг цієї жінки, що воскресила мене, і вмерти від щастя! Бувають такі дурні почуття!

А втім, день розгорався: сонце припікало все більше і більше, степ посивів; стало жарко і я скинув черевики та верхню сорочку і надів їх на тичку; але такі тички майорили і в інших місцях; в цьому було щось хвилююче. Степ нагадував морський простір в бовваніючих плямах вітрил.

Не всі рослини сиділи в верхньому м'якому шарі землі, деякі з них глибоко заганяли свої коріння і піддавалися лише після значних зусиль; від цього у мене стали горіти пальці й долоні і що далі, то більше; коли б я вважав на це, я мусив би мати себе дуже зле.

Та мені було не до цього; поле було велике, колгоспники поспішали швидше його сполоти: звиклі до роботи, вони просувалися запаморочливо швидко.

Я раптом зробив відкриття, що з моїми довжелезними ногами так легко йти по м'якому гарячому ґрунту; незграбні руки мої, які мені так часто доводилось, червоніючи за них, ховати в кишені, були добре пристосовані до осоту, лободи і суріпки; я набирав на них цілі гори цього бур'яну, пахучого, теплого, виносив його геть на межище, щоб знов повернутись назад!

Робота захопила мене; рух людей нагадував похід вогню; то одне, то друге, сяючи білою хусткою, виривалось вперед; коли це траплялося з нами — зо мною й Оксаною — я шаленів; перемога в змаганні це щось таке чудове, від чого паморочиться голова. Я казав собі: швидше! швидше! і поспішав.

Спочатку Оксана просувалася швидше за мене: я розумів, що це так і мусить бути якийсь час, бо вона звикла, а я ні, але згодом я став їти поруч неї, а далі час-від-часу мав змогу вириватися супроти неї!

День минув для мене як якийсь феєричне сновиддя; ми, здається, обідали, потім полуднували; потім наступив вечір; тіні вирости до безкраю; повіяв свіжий вітерець, наносячи прохолоду; обличчя моє пашіло, тіло оповила солодка втома, руки потерпли від пороздавлюваних пупирів, були тугі й важкі і їх приємно було відчувати.

Пізно ввечері я попрощався з новими товаришами своїми; Оксана провела мене трохи, розказала, як добутися станції; вона була незмінно ласкава й уважлива; я дізнався, що вона, як я й думав, уже заміжня; про Сонічку ми не говорили. Тепло розпрощалися і розійшлися. Є люди, один вигляд яких вносить у серце спокій; така була й ця чудова селянська жінка.

Я завжди згадую її з особливою теплотою, хоч передбачення її до Сонічки і виявились дуже оптимістичними.

Ніч застала мене серед степу; як це трапилось — я не міг пригадати; що робив весь цей час — я теж не міг пригадати — йшов, спав, блукав?

Отямився я враз і несподівано: ззаду щось голосно закричало. Я відскочив і тепер вперше побачив, що була вже ніч, що небо всипане зірками, що я стою посеред шляху і за плечима у мене гуде сирена машини.

З несподіванки я дав їй змогу проїхати, втративши нагоду довідатись де я.

Ноги в мене боліли, почувалася втома, хотілося пити. Одне було певне: стояла пізня ніч і хто знає, чи тепер часто тут ходять машини, чи ні. Я пішов прямо перед собою і йшов, здавалося, цілу вічність. Коли поставало нестерпне бажання присісти—я біг; коли очі мої злипалися, я починав підбадьорювати себе якоюнебудь безглуздою пісенькою. В цьому було щось хороше.

Так я йшов довго; вже почало сіріти; зорі зблідли; піднявшись на гребінь дорожнього перекаату, я майже перед собою побачив знайомі вогні. Невже це тракторний? Це був він; я надто добре знав ці місця, щоб помилитися.

Отже замість станції я був потрапив на чугуївський шлях! Не почувавши ніг, я кинувся до трамвайної зупинки і, лише усівшись зручно в вагон, підрахував, що за цю ніч я пройшов тридцять сім кілометрів. Таких переходів я ще ніколи не робив пішки. Але таємниця цього нічного безсвідомого блукання для мене нез'ясовна й до цього часу.

Можна уявити, як я почував себе на уроках після всіх цих пригод, а тим часом не піти в школу було неможливо: лише вісім день залишилося до кінця занять в школі.

А втім, все відбулося краще, ніж я уявляв собі: принаймні я ні разу не задрімав і коли що заважало мені, то лише ніяковість: мені здавалося, що після всього, що вчора трапилось, я не міг би подивитися у вічі Сонічці.

Зрозуміло, що в школі на мене відразу накинулась Женічка: де та що, та як! Вона сказала мені, що вони всі були полякалися за мене, а надто вона; що ж до Сонічки, то вона теж невесела поїхала додому. На думку Женічки, я зробив би добре, побачивши Сонічку зразу ж після занять.

— Алеж вона гнівається на мене!

— Бо є за що!—сказала Женічка.

Але з її тону я зрозумів, що моє становище значно покращало проти вчорашнього.

Це надало мені нової сили; я з трудом змушував себе зосередитися на подальших лекціях; як вони довго тяглися!

Я забувся, чи я нагадував тобі, що Сонічка учиться не в одній зо мною школі; біля її школи ростуть чудові осокори; скільки раз я ховався за ними, дожидаючи Сонічки, та жодного разу я не хвилювався так, як того дня!

Соня вийшла і я кинувся до неї; засліплений її появою, я спочатку зовсім не помітив, що вона вийшла не сама.

Уже згодом з'ясувалося, що це був інструктор фізкульт-

тури; він і раніше не був байдужий до Сонічки і тепер він, як помітив я, особливо був прихильний до неї. Ні, не це! Він завжди був прихильний до Сонічки, але Сонічка не завжди була прихильна до нього.

Сьогодні сталося щось незрозуміле для мене. Сонічка мене ледве впізнала; очі її сковзнули по мені здалеку і в подальший момент вона вже усміхалася фізкультурникові.

Серце моє загриміло; мені здалося, що хтось з страшною силою ударив мене по голові; я захитався, але встояв.

— Соня, хіба ти не бачиш, що це я?!—закричав я.

Я не знаю, яким я їй видався, але вона злякано відступила.

Я сам злякався її переляку; не дивлячись на фізкультурника, я, намагаючись бути якомога лагіднішим, сказав:

— Мені треба поговорити з тобою.

— Про віщо?—спитала вона, оволодівши собою, і потяглася у бік інструктора. Цей, здається, лише на це й чекав. Він ухопив її під руку і, кинувши насмішкуватий погляд в мій бік, рушив з місця.

Мені здається, що він навіть гукнув: „адьє, молодий чоловіче!“

Я кинувся вперед. За два кроки я наздогнав їх. Соня злякано дивилася на мене. Інструктор обернувся. Якусь хвилину він дивився на мене, і мені здалося, що в його погляді прозирило презирство. Забувши за все на світі, я ступнув до нього; він зблід і безпомічно озирнувся по боках.

Сонічка кинулася межі нами.

— Ах,—почув я ніби крізь сон злякану Соніччину мову,—хіба ви не бачите, що він божевільний. Ідіть, залиште його...

Я не знаю, де дівся інструктор. Я весь дрижав. Я не йшов—біг, і Сонічка ледве поспішала за мною.

Випивши води, я дещо заспокоївся. Ми пішли повільніше.

— Що це все значить?—спитала мене Сонічка.—Ти щоб, силою хочеш примусити любити себе?

— Мені байдуже як.

— То от,—відповіла вона,—все, що байдуже для тебе, не зовсім байдуже для мене. Ти тримаєш себе гідко,—як парубок!

Я подивився їй у вічі, намагаючись побачити у глибині їх знайому люб'ячу ласкавість.

Вона відвернулася.

— Це набридло мені,—сказала вона,—бо це все удаване і нещире. І крім того, я вважаю, що зараз не час займатися такими справами.

— Так, я вас розумію,—сказав я і круто повернувши, пішов геть.

Може цей вчинок був занадто гарячим, але я відчув рап-

том, що я для Соні чужий, що все, що вона говорить, не гра, що я для неї втратив цікавість; дозволити після цього забирати її увагу була річ зверх моїх сил!

Переживав все це я гостро і болюче, але з усього, що трапилось учора й сьогодні, я зрозумів, що хоч примхи й бажання людські необмежені, але по-справжньому жити можна лише тоді, коли навчишся обмежувати себе, стримувати, володіти собою. Примусив же я себе йти і співати, коли хотілося впасти на землю і заснути мертвим сном! Ця згадка й подібні їй підбадьорили мене; хай як мені зараз важко на серці, та проте хіба б я не міг змусити себе відірватись від всього цього, га?!

Серце моє сильно забилося, я відчув, як кров прилила до обличчя. Будьмо мужні, чорт забери!

Ти не уявляєш, яка це тяжка річ; в руках у мене були підручники; книжка, яка потрапила мені на очі, була тригонометрія; синусами й косинусами я мусив був задавити той біль, що розривав мені серце.

Я розкрив книжку: літери скакали в очах, слова низалися одне за одне, але я не розумів зовсім нічого; тоді я повторив ще раз, і ще раз, і ще раз. Я обливався потом. Я казав собі: коли для більшовика нема неможливих речей, то не мусить їх бути і для мене! Я не знаю, як це трапилось, але я примусив себе розуміти! Мабуть ця обставина остаточно знесилила мене — я ледве тримавсь на ногах; мама звернула увагу на мою блідість! Бідна, вона зовсім ні про що не догадувалась!

Харків, 1939 р.

Євген Терентьев

КОМСОМОЛЬЦІ ЙДУТЬ НА ФРОНТ

ЕТЮД

В холодну ніч збиралися загони,
і шикувались у німій тиші.
Ставали комсомольці у колони —
євреї, українці, латиші.
Звичайно без пісень не обійдеться,
коли йде молодь, комсомольці йдуть,
то навіть місяць весело сміється,
а ясні зорі віддають салют.
Але сьогодні треба обережно,
Не чуть пісень і місяця нема,
бо в молодь він закоханий безмежно,
і всі її бажання перейма.
Лиш зрідка чути — клацають затвори.
Не видно навіть цигарок огнів —
ба тут ось близько ворогів дозори.
Пішли загони.

А повів їх Гнів.
Коли ж настав веселий, світлий ранок,
коли розцвів зорею горизонт,
то стало видно на дверях Райкому
крейдяний напис:

Всі пішли на фронт!

Черкаси, 1938 р.

Петро Вовк

ТАБОРОВІ ЕТЮДИ

І. ДЕСЯТЬ СЕКУНД

Викладач артилерії, командир Ніконов, виринув несподівано зза кущів і привітався. Зустріч була не зовсім бажаною. Сьогодні, під час практичного стріляння на мініатюр-полігоні, розв'язуючи завдання, я завагався на кілька секунд і одержав за це нещасну двійку. Перша двійка за довгий час навчання! І за віщо? За якихнебудь десять секунд вагання! Образа зростала ще й тому, що командира Ніконова я поважав і любив як друга. Він справді дуже нагадував мені друга студентських років, думки і воління якого читав по очах. Може тому і знайшов я так швидко контакт з викладачем артилерії, бо вгадував наперед чого він хоче від кожного з нас.

Ще у вступній промові він познайомив слухачів з технікою майбутніх боїв, коли на полі брані зіткнуться два класи, оснащені найновішою технікою, і коли долю людства вирішуватимуть дуже невеличкі одрізки часу. Ми повинні бути завжди готовими в самих складних обставинах, не розгубившись, керувати зброєю оборони великої соціалістичної батьківщини.

Хіба можна не любити такого керівника? І ось дрібний інстинкт самолюбства сьогодні взяв верх. Я до болю ображений на Ніконова.

— Відпочиваєте? — привітався він.

Мимоволі заховаю подалі газети і розгортаю наугад підручник артилерійської стрільби.

— Ви що ж читаете? Здається ми з вами цього не проходили.

Справді, підручник розгорнено зовсім не там, де треба. Відчуваю — краска заливає обличчя, соромно за свою брехню. А викладач, умостившись поруч і запалюючи цигарку, докірливо пронизує світлосірим очима, посміхається.

Тоді мимохіть випаляю:

— Ні, товаришу командире, не збирався я читати підручника, бо вже підготувався на завтра, а це так розкрив, коли вас побачив, а сидячи тут — трохи замріявся.

Якусь хвилину сиділи мовчки. Розсікаючи гладь ріки, вниз

тихо плив човен. На веслах — смаглявий командир, а чорноока дружина з довгою косою задивилась перед себе. Про що вона мріє? Може про столицю України, а може про саму Москву, куди поїде з чоловіком у відпустку, як закінчиться літня учоба в таборах?

Тиша. Лише серед високих синіх дзвоників і польових гвоздиків прошелестить заєць, спокійно, не поспішаючи; чи розшматує вечірне повітря шерхіт крик диких качок.

Ми сиділи над кручею і думки, не в тон оточенню, вихрили в голові. Нарешті я не витерпів.

— Скажіть, хіба це справедливо так жорстоко ставитись до найдрібніших помилок, як робите ви?

Цього запитання керівник уже чекав.

— Це ви про двійку?

— Якщо брати вузько, то хоч би й так.

Знайома посмішка ковзнула по обличчю і залягла двома зморшками на лобі.

— Послухайте, що розповім вам. Не скажу, щоб дуже добре розкусив я життя, хоча й нюхав не раз чим пахне порох і підслухував симфонію смерті у люті куль і снарядів.

Було це у роки боїв з білополяками. Наш бронепοїзд своїм вогнем прикривав переправу піхотних червоноармійських частин через Дніпро.

Тоді був я наводчиком біля гармати. Недалеко від залізничної колії розташувалося село, де жили мої батьки. До села два-три кілометри. І командир поїзду, знаючи, що у мене залишилась там молода дружина і трьохмісячний син, жартуючи обіцяв: „Виженемо поляків з села, до жінки забіжиш, не бієсь тягне“.

Але поляки держалися міцно. Переправлена через Дніпро наша піхота повинна була вдарити по ворогові і відкинути його далеко за Дніпро.

Була темна осіння ніч. Нашвидку наші споруджували міст на понтонах, переправлялись на човнах. У цей самий час з села пронизав темряву ворожий прожектор і смертельними клешнями мацав по воді. Ми знали — тільки прожектор намацає людей, зразу ворог відкриє нищівний гарматний вогонь і тисячі червоноармійців поглинуть холодні хвилі...

Ніконов на мить замовк, зосереджено дивився на річку, де місяць уже проклав сріблясту дорогу. Ось випірнув з сутінок човен і два чорних силуети вирізались, як на картині.

Оповідач, немов прокинувшись від сну, продовжував далі.

— Наказ командира поїзда був суворим і полоснув, немов багнетом у саме серце: „Негайно знищити прожектор, що розташований біля хати на вигоні“. Перед моїми очима раптом з'явилась схвильована дружина з сином на руках. На мить я завагався. Спробував заперечити командирові, мотивуючи темрявою, хоча прожектора було легко засікти і збити. Заряжаю-

чий уже подав снаряд, а замковий дослав його в гармату. Я навів перехрестя панорами в крапку, що розбрикувала смертоносне проміння, схопив за шнур і... завагавшись одну мить, запитально глянув на командира.

— Вогонь! — крикнув він одчайдушно. Я смикнув за шнур, пролунав постріл... Прожектор погас.

На партійних зборах бронепоезда розглядали питання про затримку виконання мною бойового наказу на 10 секунд. Говорили мало. Збори тягнулися кілька хвилин. За ці хвилини я пережив ціле життя. Я бачив звічених, потоплених ворожим вогнем червоноармійців, намацаних на воді прожектором. Вирішення було жорстоке і невблаганне. Мене вилучили з партії...

Це була найважча година в моєму житті. На світанку почалася атака.

Після того ходив я в багато атак, одержав два ордени Червоного Прапора, поновлений у партії, закінчив військову академію і тепер, як бачите, вдихаю в себе запахи чудової дніпровської ночі...

Оповідач замовк.

— Чому ж сталася затримка на десять секунд? — нетерплясь мені.

— Ось тут і головне, про що важко згадувати.

Ніконов нервово перелистив кілька сторінок в підручнику і додав:

— Хата, яку треба було знищити разом з ворожим прожектором, була моя. А в ній — дружина з сином і старенькі батьки.

Більше він не сказав ні слова.

Я думав: жорстокі і невблаганні закони боротьби. Як розпечене горно і вода гартує боротьба волю і наполегливість, усуває всі перешкоди на шляху до мети.

Човен допливав до берега. Раптом пролунав дзвінкий сміх. Два силуети злились в одну тінь. Здається, було чути лункий поцілунок. Враз усе затихло. Тільки спід наших ніг точився сухий пісок і сповзав униз.

2. АВІАТОРИ

Майор Ніконов лежав на траві. Поруч — забута гітара. У повітрі дзвеніли комарі, шелестіли дерева.

Несподівано мигнула тінь. Споміж дерев вийшов пілот.

— Це ваша гітара? — запитав Ніконова.

Майор підвівся. Голос лейтенанта нагадував ніби щось знайоме.

— Сідайте, — запросив.

— Ви з Н-ської ескадрильї? Ваш табір напроти зв'язківців? Давайте познайомимось: Ніконов.

І він зразу відчув потяг до цього мужнього синьоокого авіатора з орденом Червоної Зірки на грудях.

Льотчик узяв гітару. З руки випав затиснутий лист.

— Мое прізвище Брусенко.

— Брусенко? — ніби щось пригадуючи, перепитав Ніконов.

Підняв зім'ятий лист і подав його льотчикові.

— Візьміть, це ваш.

— Лист? Де ви його взяли? Ах, так, він випав, як я витягав носову хустку.

Брусенко вдарив по струнах.

— Ви граєте класичні речі?

Той кивнув головою.

— Хто вам подобається з класиків?

— Хто подобається? Не думав над цим. „Музыкальный момент“ у мене пов'язаний з одною згадкою. Хочете, візьміть лист, прочитайте... Юрко дуже любить цей марш.

Ніконов читав лист, а льотчик пильнував за його обличчям, вивчаючи кожен рух.

— Юра ваш брат? — запитав Ніконов.

— Ні.

— Племінник?

— Теж ні.

— Хто ж він вам доводиться — далекий родич?

— Юрко — хлопчик з вулиці.

Ніконов посміхнувся, ніби скинув з плеч важкий тягар.

— Він швидко одужає, чого ж так хвилюватися?

Льотчик насупився.

— З нього вийде талановитий льотчик...

— Скільки йому?

— Шістнадцять.

— І вже курсант авіаучилища? Коли ж він встиг підготуватися? Ви, здається, сказали, що він хлопець з вулиці.

— Я його сам підготував до вступних екзаменів.

— Аі..

Ніконов хотів щось сказати, але в цю хвилину в кущах затьохкав соловей.

Брусенко розповідав про Юру. Це трапилось в трамвайному вагоні на одній з людних харківських вулиць. Вагон переповнений вщерть. Кругом стиснули, як у лещатах. Поміж пасажирів тиснувся хлопчик. Він кидав злякані погляди на пасажирів і привернув до себе увагу.

Попереду Брусенка стояла гладко зачісана жінка в голубій блузці. Хлопчик штовхнув її. Чорні оченята пильно стежили за льотчиком. В цей час трамвай зупинився, пасажирів сунули вперед. Хлопчик пробував і собі вислизнути, але Брусенко затримав його за плече, голосом зупинив жінку у голубій блузці, яка прямувала до виходу з вагона, і подав їй сумку, що випала з пазухи розгубленого хлопця. Жінка почервоніла: в руці вона тримала самий ремінець. Це привернуло увагу пасажирів. Хтось кинувся на хлопця. Льотчик заслонив.

Юрко втік з дитячого будинку і вже третій місяць тиняє по місту. Брусенко написав на листкові з блокноту свою адресу і запропонував йому зайти на квартиру.

— У мене житимеш, а підростеш, літати навчимо.

Злякані оченята запалились цікавістю. Нарешті боязливим тремтячим голосом заговорив:

— А ти не брешеш?

Брусенко повторив свої слова.

— Дай чесне комсомольське...

— А може я не комсомолец. Звідки ти взяв?

— Розкажуй, добре бачу...

— А ти дай піонерське, що прийдеш.

Хлопець глянув навколо, опустил очі і придушеним голосом відповів:

— Я вибув з піонерів.

До розмови пристала жінка в голубій блузі.

— Ви вірите йому? — звернулася вона до Брусенка.

— Вірю, — відповів несподівано; голос зазвучав так твердо, що льотчик аж сам здивувався. Мимохіть глянув у вічі жінці і в обличчя, ніби хто сипнув жаром. У свідомості спалахнула згадка, як серед ночі далекі вогники. Що це? Жінка заговорила.

— Років десять тому зі мною трапився подібний випадок. Такий же хлопчик вихопив портфель. Злодія піймали, хотіли одвести до міліції. Я забрала його до себе, одягла, нагодувала, хотіла в люди вивести, до праці і навчання привчити. Думала, що це так легко. Була наївною дівчинкою, тільки не закінчила педінститут і на життя дивилася крізь рожеві окуляри. Що ви думаєте? Два місяці панькалась з ним, а потім зник і спалохонув. Уявіть собі гіркоту розчарування. Ходила сама не своя, було боляче, що так швидко розвіялись мої ілюзії. А хоч тепер...

— Останніх слів я не почув, бо вистрибнув на ходу з трамваю і потяг за собою Юрка. Не чув під ногами землі, не бачив зустрічних, — закінчив Брусенко.

— Що ж трапилось? — не зрозумів Ніконов.

— Ви й досі не догадалися?

— Ні, — признався майор Ніконов.

— Хлопець, якого вона хотіла перевиховати, був я...

Над головою знову голосно затьохав соловей. Сонце ховалося за обрій, виграючи промінням на вершках дерев. З торохору долітав гомін червоноармійців.

3. ПІСНЯ ПРО КАХОВКУ

Полк не вміщався на лавках літнього театру. Багато бійців повилазили на сосни, інші тісним колом стояли навкруги, намагаючись хоч краєчком вуха вловити звуки із сцени.

Оркестр заграє „Пісню про Каховку“. Хтось почав тихо підспівувати:

Гремела атака и пули звенели
И ровно строчил пулемет.
А девушка наша, одета в шинели,
Горящей Каховкой идет...

Бійці звернули увагу на співця. Це був майор Ніконов. Вольове зосереджене обличчя, з помітним рубцем на лобі. У молодих очах іскрилися вогники. Майор переживав незабутні хвилини колишніх боїв, пригадував минуле.

Завіса не підіймалася.

— Ти знаєш від чого в майора Ніконова шрам? — запитав наводчик Сумик свого сусіда. — Хочеш, розповім.

— А ти звідки знаєш? Чи не разом на білих ходили? — посміхаючись, вставив наводчик з 7 батареї, киваючи на безвусе обличчя Сумика.

— Учора в позашкільний час на політбесіді він сам розповідав нам, — не звертаючи уваги на іронічне зауваження, продовжував Сумик.

— Якщо так, то розкажуй, — підтримав Сумика помкомвзвода 7-ої.

Сумик оглянув сусідів, ніби впевнюючись хто з тих, що вчора слухали оповідання, зможе підтримати і почав розповідати.

Під Перекопом, де майор Ніконов командував кінною батареєю, працювала молода лікарка — Галина Михайлівна. У Миколаєві вона добровільно прилучилася до військової частини червоних і невідступно була при кінно-артилерійському парку, подаючи негайну допомогу пораненим. Ризикуючи власним життям, йшла на позицію заспокоювати ласкавим словом, порадою. Її любили червоноармійці, поважали командири. Зеленому гімнастюрку лікарки з червоним хрестом на рукаві вітали в батареях, як сестру, чи матір.

Одного разу помітили, що Галина Михайлівна вагітна. Знаючи про це, бійці сподівалися, як би народилася в Галини Михайлівни дитина, хоч як це незручно на фронті, вона мала б розвагу і радість. (Її чоловіка розстріляли білі в Миколаєві). Усім хотілося побачити усмішку на цьому красивому, але завжди похмурому, зовні спокійному обличчі.

Дитя народилося. Це було тоді, як підходили до Криму і ворог, передчуваючи свою загибель, ставав усе нахабнішим. Одного дня бійці не побачили Галини Михайлівни. Послали в околоток розвідачів. За якийсь час посланці принесли звістку: в лікарки народився хлопчик. Обсмалені південним сонцем, обвітрені обличчя бійців спалахнули радісною посмішкою. В околоток ходили потайки, без дозволу, щоб побачити немовля, сказати пару теплих слів матері.

Минуло ще кілька днів і червоноармійці знову побачили зелену гімнастюрку з червоним хрестом на руці: трохи зблідли обличчя з глибокими западинами під очима.

... Завіса відкрилась. Завклубу повідомив, що зараз виступлять артисти з київського Будинку Червоної Армії. Першим номером артистка Чаринкова проспівала негритянську колискову пісеньку.

Чаринкова вийшла у чорному платті з білим бантом на грудях. Оглянувши величезну аудиторію, посміхнулась і кинула акомпаніаторові. Слухачі затихли. Було чути, як далеко скрегоче гусеницями трактор. Артистка заспівала м'яким ліричним сопрано. Чистий голос дзвенів у вечірньому повітрі. „Спи, мой беби...“

Вона ніби справді колисала своє улюблене дитя, від щирого серця приспівувала йому ніжну пісню.

Майор Ніконов притиснув до грудей голову шостирічної доньки. Він тиснув її надто боляче і дівчинка вовтузилась намагаючись звільнитись з міцних обіймів.

Артистка закінчила. Якось мить тривала тиша. Потім, як вибух гранати, зірвались оплески.

В антракті Сумик продовжував своє оповідання.

...Якось випала темна ніч. З моря дув солоний вітер. Стомили від довгого походу, міцно спали бійці. Коли ж стало розвиднятись, налетіли білі. Їх було кілька ескадронів. Я голодне гайвороння, врізались в обоз, захопили кілька підвід околочочну тачанку і втекли в степ. Пізніше стало відомо що в полон попала Галина Михайлівна з немовлям.

Зразу ж командир наказав першому кавескадрону кинути напереріз. Білих наздогнали за селом. Зав'язався бій. Лишаючи обоз, ворог намагався відвернути увагу від себе і відступити. На одній з підвід Ніконов побачив посиніле від плачу немовля. Схопив його на руки, хотів одвезти і залишити покищо в крайній хаті. В цей саме час зза рогу вискочило кілька вершників. Ніконов вихопив клинок і притримуючи дитину лівою рукою, одчайдушно кинувся назустріч. Від його блискавичного маневру загін білих розгубився і вершники кинулись в сторони, але, помітивши, що Ніконов один, налетіли і зав'язався бій. Раптом шабля у Ніконова випала з рук, в очах потемніло. Знепритомнівши, прикриваючи собою немовля, він повалився з коня.

Бій закінчився розгромом білогвардійського загону. Ніконова відвели до госпіталю. Дитина залишилась живою, а поівечений труп Галини Михайлівни знайшли в Сіваші...

Оповідач замовк. Музика грала пісню про Каховку. Майор Ніконов пестив доньку, посміхався і тихо підспівував у такт музиці.

Василь Козаченко

ПОДАРУНОК

НОВЕЛА

В нашому осередку ніхто не сумнівався, що справа скінчиться саме так.

Володя і Таня кохали одне одного. І це, як казав наш комсорг Микола, можна було бачити навіть небзброєним оком. Справді, як інакше розуміти все це. Дружили вони з усіма нами, але Таня заходила щодня лише в механічний цех, саме туди, де працював техніком Володя. Таню, а не когось іншого, щодня після праці чекав Володя біля заводського клубу, щоб разом іти додому. І хіба не разом можна було бачити їх в театрі, кіно чи міському парку? Навіть на зборах осередку вони сиділи завжди вкупі, так, що коли виникало якесь спірне питання в якому думки їх розходились, Таня сперечаючись, притримувала схильні до надмірної жестикуляції руки Володі.

Всі ми раділи і хвилювались тоді, коли Таня готувалась зробити перший стрибок з парашутом. Але ніхто з нас не хвилювався стільки, як Володя. Це ж він перший, не чекаючи нас, в день стрибка, так як був у робочому одязі скочив на трамвай і поїхав на аеродром, випередивши всіх на цілих дві години. Та мало ще хіба можна було навести доказів.

Ми помічали це давно, а найбільше комсорг Микола. Зустрічаючи Володю й Таню в парку чи клубі, він жмурих свої великі зелені очі й, усміхаючись, говорив:

— Ну, ну, гуляйте, гуляйте діти мої, та на весілля не забудьте запросити.

Володя ніяковів і заливався густим рум'янцем. Таня не губилась. Вона ламала тонкі чорні брови, обличчя ставало замкнутим і серйозним, а сині глибокі очі аж надто байдужими.

— І зовсім тут ніхто не збирається справляти весілля,— завжди розчаровувала нас,— ми просто дружимо. Що за чудний народ, хоч бери та не дружи з хлопцем, обов'язково зараз щось і придумують,— одвертала вбік голову, даючи зрозуміти, що розмову про це закінчено.

Не зважаючи на таку відповідь, ми вірили їй мало. А Микола значущо посміхався і підморгував нам.

— Ну, ну, не сердься. Ніби я кажу, що дружити не можна коли весілля. Одне другому не заважає.

Ми зовсім не здивувались, коли весною, одного вихідного дня, Володя, одягнений в новенький костюм, об'їхав нас усіх, ховаючи свою радість та ніяковіючи, повідомляв, що вони з Танею розписалися в ЗАГСі і запрошував до себе на вечір.

Ми зібрались годині о дев'ятій. Наповнили невеличку світлу кімнату галасом, сміхом і запахом квітів, що кожен з нас приніс новоодруженим, разом з безліччю різноманітних, самих несподіваних подарунків.

Одягнена в білу шовкову сукню, Таня зосереджено господарювала в Володиній кімнаті. І хоч вона була тут лише перший день, нам здавалось, що все так і мусить бути. Вона трималась серйозно, як і тоді, коли Микола згадував про одруження. Рухалась по кімнаті впевнено, не поспішаючи, ніби все вже було звичним і давно знайомим. Лише сині очі світилися незвичайним схвильованим вогнем, та час від часу, як не намагалась стриматись Таня, спалахували рум'янцем і без того рожеві щоки.

— Ну от. Так би й давно,—широко всміхнувся Микола,—завжди, діти мої, старших слухайте. Я ж казав, що так вони й мусить бути.

— Ти вже наговориш,—обізвалась Таня, накриваючи стіл,—пророк відомий. Не встигнеш з хлопцем вулицею пройти, як уже спішать заміж віддати.

— Ну, ну, не роби вигляду, що це тобі неприємно, все одно не повіримо.

Таня густо почервоніла й, ледве посміхнувшись кутиками губ, мовчки повернулась до столу.

Перший тост випили за щасливе подружнє життя. Потім проголошував кожен окремо на свій смак різноманітні побажання й підносив дарунки. Володя сидів і лише широко посміхався. А Таня, приймаючи подарунки, стримано дякувала і взагалі намагалася бути дуже серйозною і навіть урочистою. Ми всі багато галасували й радісно плескали в долоні. Микола приберіг свій тост наостанок. Коли всі вгамувались, він підвівся на ноги й, витягнувши спід столу великий загорнутий у папір пакунок, взяв його в обидві руки й поклав спереду себе.

— Діти мої,—промовив у загальній тиші, викликаній зацікавленням до непомірно великого пакунок,—діти мої, я люблю подумати, й очима філософа зазирнути в майбутнє. Така вже в мене звичка.—Він помовчав.—От я й пропоную випити тост за... майбутню зміну.

І Микола розгорнув пакунок. Перед очима з'явився ляльковий красунь літак, пофарбований в блакитний колір з яскравими червоними зірками на крилах. Такий саме літак, яких безліч є по дитячих садках і якими так захоплюються всі діти радянської країни.

— Це буде для майбутнього сина, що його нам подарують Володя й Таня... Отже, п'єм за майбутнього льотчика.

Володя голосно засміявся й радісно заплескав у долоні. Ми дружно підтримали його, але... зразу й замовкли. Обличчя Тані насупилось.

— Зовсім я не збираюсь мати дітей,—твердо промовила вона.

— Що?—не зрозумівши, здивовано перепитав Микола.

— Я зовсім не хочу дітей.

— Не хочеш?

— Не хочу... Не встигнеш заміж вийти, уже обов'язково роди їм дітей. Повозився б з ним, малим, коли воно цілу ніч кричить, тоді б узнав.

— А хіба ти возилась?

— Я? Ні... Але я бачила...

— Бачила? Бачила ти здаля, воно дійсно ніби клопітно, а от матимеш своїх, побачим тоді якої заспіваєш, кращого й у світі не буде.

— Нічого не заспіваю... До того ж я парашутистка і дитина мені лише заважатиме.

— От і чудачка.

— Ну й добре,—розсердилась Таня.

Всі відчували себе незручно й замовкли. Найбільш погано почував себе Микола. Він старанно замотав літака в папір і засунув його під стіл.

— Ну що ж, коли наше не в лад, то ми з своїм назад... Покищо... Час працюватиме за мене...

З вечора він повертався, несучи під ліктем свій невдалий подарунок. Ступав широкими кроками роздратованої людини й сердито хмутив брови. Ми, звеселілі й підбадьорені вином, глузували з нього, радили женитись самому, щоб даром не пропадала річ, сміялись. Він не відповідав жодним словом...

Минуло кілька тижнів і життя ввійшло в свою звичайну колію. Всі, як і до того, працювали. Таня часто заходила до Володі в цех, він її чекав біля воріт. Разом ходили в театр і кіно, але всі вже звикли до того, що вони одружені й на це не звертали уваги. Часто відвідували молодих у них на квартирі.

Таня зробила восьмий стрибок з парашутом. Вона була гордістю нашого осередку. Розмова на весіллі не те, щоб забулась, але відійшла на другий план.

Все згадалось через кілька місяців уже під осінь. І зовсім несподівано... Якимось чином з'явилась на комсомольські збори з заплаканими очима. За нею йшов стурбований Володя й, мимоволі, час від часу посміхався. Тяжко було дізнатись, що з ним робилось і чого було більше—хвилювання чи радості.

Виявилось, що Таня завагітніла. Лікар заборонив їй робити черговий стрибок з парашутом і вона, відірвана від улюбленого заняття, мимоволі заплакала.

Зразу пригадалась весняна розмова, Миколин подарунок і всі стурбувались. Найбільш тривожився Микола. Він довго про щось шептався з Володею, втішав Таню. Її заспокоїли і втішили, але стурбованість наша не проходила. Жодна розмова не проходила без того, щоб хтось не згадав про Таню, не довідався як вона себе почуває...

Майбутнє дитини обходило не лише батьків, а й весь осередок. Микола говорив:

— Син буде, і обов'язково льотчик.

В жовтні Таня пішла у відпустку. Спочатку ще вона часто заходила в клуб, а потім, коли вже лишилась вдома, двері її кімнати не встигали зачинятись за товаришами, що й на хвилину не кидали її саму. Ми таки добре набридли молодому подружжю, але не помічали цього, бо робили все це щиро. Найтривожніші дні настали тоді, коли Таня переїхала в лікарню. Дівчата спробували пробиратись і туди, але їх не впустили, і тоді все перейшло на Володю.

Бідному хлопцеві не давали ні на хвилину спокою. Кожну мить хтось запитував, як справи у Тані. Він губився під градом цих запитань, — не знав, що відповідати, хвилювався сам, і за кілька днів схуд на наших очах. Врешті все це його так приголомшило, що змушений був уникати нас, ховався побачивши когось здаля, щоб знову не чути все одного й того ж запитання:

— Ну як? Ще ні?

Він і сам радий був би почути відповідь на це запитання. Минуло сім днів. А восьмого ранком до клубу з'явився Володя, блідий, розпатланий, з блискучими очима і широкою усмішкою на обличчі.

— Син, — промовив до нас радісно й зітхнув полегшено.

Піднявся галас, радісні поздоровлення. Микола перший міцно потиснув Володі руку й півголосом значущо запитав:

— Ну що, любить?

Той розгублено здвигнув плечима...

Коли Таня вийшла з лікарні, стояв сонячний зимовий день. Ми цілою юрбою крокували через місто, гомінками, переповненими людям, тротуарами. Спереду, з великим пакунком, ішов Микола. Він був у доброму настрою і весь час жартував.

На вулицях ще лежав свіжий, недавно впалий сніг. Він білів на дахах будинків, важкими кетягами звисав на гілках дерев, м'яко розступався під ногами й ледве помітно танув. Його згортали в кучугури й грузили на вантажні авто... По снігу грали відсвіти сонця й сліпили очі...

Таню ми застали над колискою.

— Стійте там, не підходьте, ви з холоду, — замахала вона на нас руками, — сина мені застудите.

І ми зупинились в нерішучості біля дверей. Таня була

бліда. Здавалось, що ніжна шкіра на обличчі світиться. Лише яскраво виступали повні червоні губи, та очі поглибшали, зробились темнішими, ніби добрішими. І ні тіні тієї напускної серйозності, що була раніш, не було на її обличчі. Перед нами стояла горда й люб'яча матір.

— Роздягайтесь. Та вибачте, що така сувора до вас: дитина може застудитись.

Ми роздяглись і по одному підходили до неї, поздоровляли й заглядали в колиску, де борсалась маленька безпорадна істота. Вимахувала куценькими червоними ручками й задоволено випускала з рота пузирки слини.

Таня раділа. Чим більше вділяли уваги дитині, тим їй було приємніше. Вона з захопленням дивилась на сина, уважно поправляла пелюшки, ніжно цілувала сина в зморщений червоний лобик, ревно слідкувала щоб хтось не торкнувся рукою і говорила, говорила без кінця. Звертала нашу увагу на те, який гарний у сина носик, як він вимахує ручками.

— Він уже й сміється, слово честі, дивиться на мене й сміється. І я його так люблю, люблю...

Микола підморгнув нам і посміхнувся. Потім підійшов до колиски, насупився ї, тиснучи Тані руку, холодно, стримуючись, щоб не розсміятись, промовив:

— От лише не розумію, як можна любити цих дітей. Вони такі малі і цілу ніч кричать..

Таня спалахнула жарким рум'янцем, і обличчя її насупилось. Вона помітно образилась і розгублено заступила дитину, ніби охороняючи її від Миколи.

— Здаля воно дійсно, — промовила стримуючись, — а от як своїх матимеш, тоді побачимо якої заспіваєш. Кращого і в світі не буде, — забувшись, повторила Миколіні слова.

Тоді Микола вийшов в коридор і вніс до кімнати той самий блакитний літак з яскравочервоними зірками на крилах.

— Ну, теперечки, діти, і мій подарунок згодиться. Нашому льотчикові, — і простяг літак до Тані.

Вона зрозуміла все, засоромлено всміхнувшись, глянула на Миколу вдячними, вогкими від радості очима й мовчки взяла літак.

Київ, 1938 р.

Павло Діброва
РАНОК НА ПСЛІ

Туман світанковий
Потиху сповза,
З води виринає
Лоза, рогоза.
Зелена осока
Буя навкруги,
І річка голубить
Круті береги.
Качки піднялися,—
Зникають в імлі...
Як в дзеркалі, бачу
Себе я у Пслі.
Зелена жаба
Пірна, вирина,
І видно всю річку
До самого дна.

Вилискують скойки
Вологим сріблом,
І хочеться рибку
Торкнути веслом.
Хмарини і сонце
У річці на дні,—
І я пропливаю
У тій глибині.
Метелик із квітки
На квітку сіда,
І віти вербові
Цілує вода.
З води виринає
Лоза, рогоза...
Здіймається сонце,
Спадає роса.

Олесь Юренко
УДОСВІТА ВСТАЮ...

Удосвіта встаю. Цебром водицю прісну
Беру з криниці я під кленом молодим,
І слухаю в садах Голтви загірню пісню,
Що лине до зірниць над взгір'ям золотим...

Вона колише ліс чудового Запсілля,
Возраджує серця рибалок - приліпчан;
Співає пісню ту щаслива породілля;
Її співали ще в загоні партизан.

Співають пісню ту на всіх язиках всюди
Під сонцем Сталіна, під зорями Кремля,—
У пісні тій — багатириям люди,
У пісні тій — оновлена земля!..